

A falu déli végében a Selyem/Surányi-patak mentén fekvő (hrsz.: 063/8–11, 0111/3–9) mély fekvésű területet gaz borítja, régészeti terepi megfigyelésre alkalmatlan.

A falutól délre a Selyem/Surányi-patak nyugati partján enyhén emelkedő területen (hrsz.: 0111/10, 0113/1) szántás volt. A Vas megye földrajzi nevei c. kötetben Tanyaként jelölik, mint a falutól kis távolabb eső házakat, mára azonban már összeépült a faluval. Itt található a vízműnek egy átemelője. A területen nagy mennyiségben bronzkori kerámia került elő. A lelőhely mérete kb. 200×150 m, iránya északnyugat–délkelet.

Munkatársak: Derdák Ferenc geodéta, Hódi Attila.

FARKAS CSILLA

404. Vassurány határa

(Vas megye) Rő, Kk

2003. április 30-án terepbejárást végeztünk a település határában.

Alsó-kertekalja: A Surány-pataktól 300 m-re Ny-ra, egy sík szántó fekszik (tengerszint feletti magasság 211 m). A 19. század óta intenzív mezőgazdasági művelés alatt áll. A leletek viszonylag jól elhatárolható területen a szántó É-i részén kerültek elő. Ny–K-i irányba a lelőhely határait sajnos nem lehetett pontosan meghatározni a sűrű aljnövényzet miatt. A kerámia egy része biztosan a 15–16. századra tehető.

Perec-major: A Győr és Szombathely közötti 400 kV-os távvezeték Vas megyei szakaszáról készülő régészeti hatástanulmány elkészítéséhez terepbejárást végeztünk a nyomvonalon. A vizsgált terület részben növényzettel fedett. Új lelőhelyként római kori villára utaló nyomokat regisztráltunk a területen (36. sz. lelőhely).

Szérűskert: A terület a Surány-pataktól 500 m-re K-re, egy sík szántón fekszik (tengerszint feletti magasság 211 m). A leletek viszonylag jól elhatárolható területen a szántó D-i részén kerültek elő. A kerámia nagy része a késő középkorra tehető.

Munkatársak: Vámos Gábor, Beck-Teleky Tamás és Szilasi Attila Botond régésztechnikusok.

ILON GÁBOR

405. Vác, Gasparik utca 15.

(Pest megye) Á, Kk, Ú

A szondázó ásatás helyszíne a középkori városfal külső szélénél található. A ház alatt levő, 3,20×4,6 m alapterületű pince boltozata téglá, felmenő fala kő. A betöltődés legfelső rétegét a tulajdonos eltávolította, így az ásatáson feltárt legfiatalabb réteg 17–18. századi. Alatta, az eredeti humuszból Árpád-kori cserepek kerültek felszínre. Az ásatási megfigyelések és a leletek alapján a pince a török kor vége körül, illetve – ez a valószínűbb – a török kor utáni újjáépítéskor készülhetett.

MIKLÓS ZSUZSA

406. Vác, Március 15. tér, Szent Mihály templom

(Pest megye) Kö

A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, illetve a Tragor Ignác Múzeum 2003. október 21-én kezdte meg a feltárást a főtéren. A templom helyszínének rögzítése volt az első feladat a tér rendezési terveinek átgondolásához. A régészeti kutatást és a téli állagvédelmet is az önkormányzat fedezte. Feltártuk a templom Ny-i oromfalát, az É-i és D-i templomhajó falainak részleteit. Több 18. századi átépítési kísérlet (elsősorban nagyon szép téglapadló-részletek) nyomait is felfedeztük. A templom Ny-i oromfalának szélessége 21 m. A DNy-i saroknál megtaláltuk a tornyot, ez egy 8×8 m-es építmény, meglehetősen kis belmérettel és vastag falakkal.

Az eddig ismert történeti és régészeti adatok: A templom első okleveles említése 1319-ből való. A török korban a keresztények egyetlen működő temploma volt, 1684-ig a reformátusok használták, majd a katolikusok visszafoglalták, s a 18. század közepéig, mint székesegyházat tisztelték. 1755-ben Oracsek Ignác a középkori templom falait is felhasználó barokk templom tervét készítette el. A régi templom állapota igen rossz volt, ezért 1761-ben Esterházy Károly püspök leállította a kezdődő átépítést. Ezért épült meg végül a Konstantin téri nagy templom. A főtér D-i végében és részben a Széchenyi utca torkolatára kiterjedően elhelyezkedő középkori templom azért Vác történetének nagy tanúja. Állt itt egy háromhajós, sokszögű szentélyzáródású, toronnyal, sekrestyével, kápolnával kiegészített gótikus templom, amely a 16. század elejéig központja volt a német városnak, ellátta és szervezte a hitéletet három évszázadon át. Romjainak feltárását és bemutatását igen fontosnak tartom.

TETTAMANTI SAROLTA

407. Vác, Múzeum utca

(Pest megye) Kk, Tő, Kú

2003. júliustól szeptemberig közműfektetési munkálatok folytak a Múzeum u.–Budapesti Főút sarkától a Múzeum u. 4. sz. előtti térségig (volt múzeumépület). Legnagyobb részben régi közműnyomvonalat nyitottak ki újra, az árkok oldala omlott, életveszélyes volt a dokumentálás. Folyamatosan meg lehetett figyelni a paticsos, szenes csíkokat (ház- és tűzhelymaradványok), gödröket. A leletanyag késő középkori, török kori, 18. századi, objektumokból és szórványként egyaránt. A terület a középkori magyar városhoz tartozik, 31/2k sz. lelőhely.

TETTAMANTI SAROLTA

408. Vácszentlászló, Tópart

(Pest megye) U, B, Szk, Sza

2003. december 7-én és 9-én Vácszentlászló hétvégi házas negyedében, a horgászto partjához közel (attól ÉK-re) eső Hosszúmesgye, Kaszáló, Kárász és Süllő utcá-

ban szakfelügyeletet láttam el a gázcsőfektetés céljából folytatott árokásásnál.

Markológéppel 70 cm széles, 60–80 cm mély árkot ástak ki a Hosszúmesgye u. teljes hosszában. A kidobott földben a több száz méter hosszan (az utca teljes hosszán) késő szarmata szürke, korongolt, simított cserepeket találtam. Kisebb számban előkerültek más kora kerámiatöredékek is: néhány újkőkori (kottafejes) oldal- és áttört csőtalptöredék, késő bronzkori oldaltöredék és egy szkíta edényfűl. Az utca É-i végében, az 54. számú ház előtt az árok falában átégett objektum nyomát (kemence? maradványa) figyeltem meg. A szóban forgó utca egy – a horgásztó felett emelkedő – magaspárt gerincén fut végig, míg a rá merőleges (pl. Kaszáló u.) utcák a dombtól lefelé a horgásztó partjára vezetnek, amellyel szemben a valkói Kása-tető terül el. Itt alig került elő régészeti anyag. A Hosszúmesgye utcával párhuzamos, de a domb vízhez közelebb fekvő, alsó részében futó utcában 1-1 késő szarmata illetve bronzkori cserepet találtam a kidobott földben.

A megfigyelt régészeti jelenségek az MRT 13. k. 25/2 és 25/3 lelőhelyeivel (Hosszúmesgye és Kiskaszálók) azonosíthatók. Ugyanezen a lelőhelyen, a Hosszúmesgye u. 30. sz. ház telkén kerültek elő késő neolit-kora rézkori, szarmata és kora Árpád-kori cserepek, amelyeket Marekné Ködmön Mária az aszódi Petőfi Múzeumnak adott át (itt a 87.2.1–14. leltári számon található).

KULCSÁR VALÉRIA

409. Vál, Pogányvár

(Fejér megye) B

A Pogányvár őskori földvárát már a 19. században említették. Marosi Arnold 1921-ben figyelt fel rá. 1930-ban ásatás végzett a földvár Ny-i oldalán, őskori házikermia került elő. A K-i oldal alsó teraszán 8 kora vaskori sírt, a vártól Ny-ra eső fennsíkon (Szabad-hegy) két bronzkori sírt tárt fel. Az 1930-as években Neogrady Sándor légi felvételt készített a földvárőről. A földvárat 1950-ben mértem fel vázlatosan.³²

1958-ban Fitz Jenő vezetett feltárást a Pogányvárban. Az I. várrész legmagasabb részén és a Ny-i szélén, valamint a II. várrész legmagasabb részén egy-egy kutatóárok alapján megállapította, hogy a földvár a Vatyakultúra idejében volt lakott, más korszaknak nem került elő lelete. Fitz Jenő az I. várrész ÉK-i oldalában az alsó teraszon további 8 sírt tárt fel a kora vaskorból.³³ Az eddigi régészeti kutatások alapján Fitz Jenő és F. Petres Éva megállapította, hogy a földvár csak a Vatyakultúra idejében volt lakott, temetőjük a földvár melletti fennsíkon (Szabad-hegy) volt. Az I. várrész ÉK-i aljában és az alsó teraszon kora vaskori urnatemető van, ez alatt ugyanebből a korszakból telep maradványai kerültek elő, de a földvárat nem lakták.

A földvárterület mai neve „Pogány-gyep”. Az ettől ÉNy-ra kb. 1 km-re lévő kis település (major) neve „Pogányvár”. Nyilvánvaló, hogy a földvár neve volt korábban „Pogányvár”. Ezért a továbbiakban ezen a régi néven nevezzük a földvárat.

Vál község a „Váli-víz” ÉNy-DK irányú medre két oldalán húzódó széles völgy szélén két különálló, hosszú, egyenes utcából áll, egymástól 5–700 méterre. A pataktól DNy-ra eső hosszú utca ÉNy-i végén, az utolsó házak felett emelkedik a Pogányvár nevű földvár dombja. Egy nagy fennsík ÉÉK-i végét jelenti, melytől mély, természetes eredetű, vízmosásos árok választja el. ÉK-i aljában a község utolsó házai vannak, DNy felé a Szabad-hegy, illetve a Temető-dűlő elnevezésű fennsíkkal szomszédos (mindkettő szántóföld).

A domb jelenleg a Reorganizációs Rt. kezelésében van. Az egész dombot és környékét birkanyáj legeltetésére használják. A vár egész területe és ÉK-i oldala jól áttekinthető, rendezett legelő, csak a Ny-i és D-i oldalán húzódó mély árkot, valamint az ÉK-i oldal egy részét fedi sűrű aljnövényzetű erdő.

A földvár egy ÉNy-DK irányú dombtetőt foglal magába. Középen mély árok választja két, közel azonos területű részre. Az ÉNy-ra eső rész (I.) alakja ovális. DK-i vége gömbölyű ívben végződik, erősen elmosódott, de felismerhető sánc zárja le, amely az I. résznek körülbelül a felét fogja át. A sánc mai belső magassága 1 m, de több helyen alig észrevehető, külső oldala a természetes, meredek domboldalban folytatódik. Árok, a középső nagy, természetes eredetű ároktól eltekintve, nincs. Az I. rész ÉNy-i vége összekeskenyedik. Itt mesterséges erődítésnek a felszínen nincs nyoma, az egykori telep szélét a domb pereme jelzi. Több kisebb-nagyobb, széles vízmosás vágódik bele a perembe, ezek eredete, legalábbis részben, bizonyára emberi tevékenység eredménye.

Az I. rész Ny-i, DNy-i oldalát igen mély árok kíséri. A Váli-víz széles völgye felé eső É-i és ÉK-i pereme alatt, a domboldalban két terasz húzódik egymás alatt. A felső terasz hossza kb. 135 m, erősen lejtő belső területének szélessége 15–22 m között váltakozik, ÉNy-i vége elmosódottan olvad bele a domboldalba. Az alsó terasz hossza 100–110 m, erősen lejtő területének szélessége a DK-i végénél alig 12–13 m, ÉNy-i részén azonban 48 m-re kiöblösödik. Utóbbi részen a terasz pereme sáncszerűen kiemelkedik. A két terasz eredete, összefüggése a fenti földvárrel későbbi kutatás feladata lesz. Ezek egyiken tártak fel kora vaskori sírokat 1930-ban és 1958-ban. Az I. rész DK-i aljában még egy rövid terasz figyelhető meg, hossza 50, szélessége 5 m körüli.

Az I. rész hossza 190, legnagyobb szélessége 120 m. Területe 1,35 ha, a teraszoké külön 0,14 ha, ezekkel együtt összesen 1,49 ha.

32 NovÁKI Gy.: Fejér megye őskori földvárjai. ArchÉrt 79 (1952) 3–19 (5–6).

33 Székesfehérvári Múzeum Régészeti Adattár 636. A leleteket F. Petres Éva dolgozta fel (F. PETRES, É.: Frühesisenzeitliches Gräberfeld in Vál. Alba Regia I (1960) 17–42.) Itt köszönöm meg F. Petres Évának segítségét az ásatások, és azok helyének tisztázása terén.